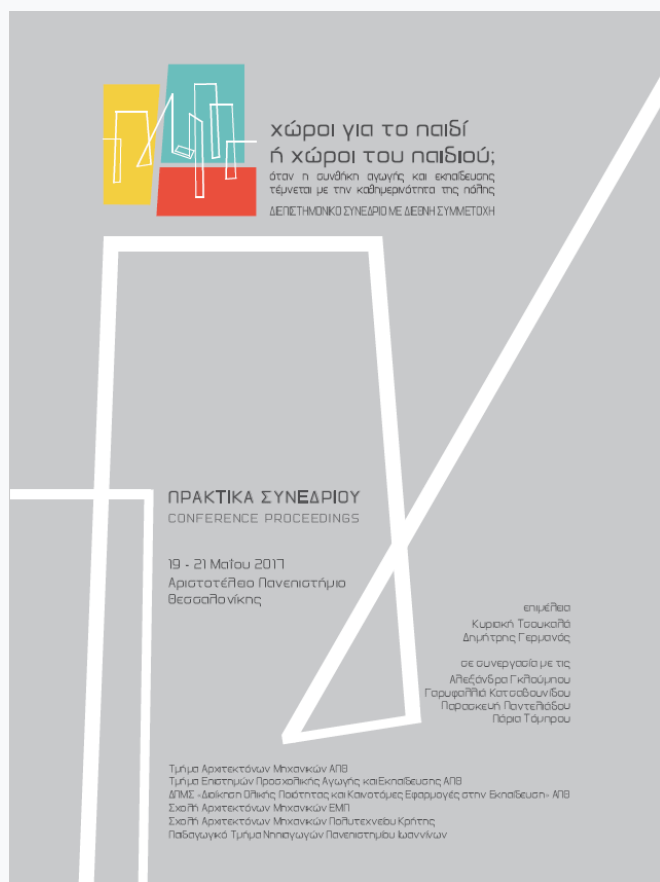

Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου 'Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης'

Η συμβολή των παιδικών μουσείων στην προσοικείωση του αστικού τοπίου

Δέσποινα Καλεσσοπούλου (Despina Kalessopoulou)

doi: [10.12681/χπ.1410](https://doi.org/10.12681/χπ.1410)

Η συμβολή των παιδικών μουσείων στην προσοικείωση του αστικού τοπίου

The contribution of children's museum to getting familiar with the urban landscape

Δέσποινα Καλεσοπούλου

Αρχαιολόγος, Μουσειολόγος, Δρ Μουσειοπαιδαγωγικής
Διδάσκουσα, ΠΜΣ Μουσειακές Σπουδές Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου
Αθηνών

Περίληψη

Τα Παιδικά Μουσεία εμφανίστηκαν στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα ως μια προσπάθεια δημιουργίας μαθησιακών περιβαλλόντων που υποστηρίζουν την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών μέσα από την αξιοποίηση μουσειακών συλλογών και ειδικών θεματικών εγκαταστάσεων. Μια δημοφιλής κατηγορία εκθεμάτων τους, που εντάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία της παρουσίασης της καθημερινής ζωής, αναπαριστούν τμήματα του αστικού ιστού, όπως η γειτονιά με τα καταστήματά της, τα μέσα μαζικής μεταφοράς ή το λιμάνι μιας πόλης, ενώ άλλα προσεγγίζουν μέσα από την αναδημιουργία ιδιωτικών ή δημόσιων χώρων κοινωνικά ζητήματα της εποχής μας, όπως η πολυπολιτισμικότητα, οι διακρίσεις, ο καταναλωτισμός. Το άρθρο επιχειρεί να σκιαγραφήσει τα είδη των εκθεσιακών περιβαλλόντων που καλούν τα παιδιά να εξερευνήσουν, να κατανοήσουν και να οικειωθούν πλευρές της πόλης και της συλλογικής ζωής και εξετάζει τη διαφοροποίηση των παιδαγωγικών τους στόχων και μεθόδων. Παράλληλα σχολιάζονται καλές πρακτικές που ακολουθούνται έτσι ώστε τα παιδιά να μη λειτουργούν μόνο ως επισκέπτες του μουσείου, αλλά και να συμμετέχουν ενεργά στη λειτουργία και τη διαμόρφωση του ιδιαίτερου αυτού αστικού χώρου.

λέξεις-κλειδιά: παιδικά μουσεία, αναπαράσταση αστικού ιστού, οπτική του παιδιού, κοινωνική μάθηση, πολιτιστική παιδαγωγική.

Despina Kalessopoulou

Archaeologist, Museologist, PhD in Museum Pedagogy
Adj. lecturer, Post Graduate Course on Museum Studies, National and Kapodistrian
University of Athens

Abstract

Children's museums showed up at the end of the 19th and the beginning of the 20th century as an effort to create learning environments that support the personal and social development of children through the use of museum collections and special thematic installations. A popular category of their exhibits that corresponds to the broader category of presenting everyday life simulates parts of the urban landscape such as the neighbourhood and its shops, mass transportation or the port of the city. Other exhibits approach social issues of our era, such as cultural diversity, discrimination or consumerism by recreating private or public spaces. The article attempts to delineate the types of exhibition environments that invite children to explore, comprehend and get familiar with aspects of the city and of collective life and discusses the differentiation of their pedagogical objectives and methods. Best practices on the strategies used so that

children can participate not only as visitors of the museum, but also in the design and day-to-day operation of this special urban space will be commented alongside.

keywords: children's museums, representation of urban space, children's perspective, social learning, cultural pedagogy.

Τα Παιδικά Μουσεία: ένα νέο τοπόσημο της παιδικής ηλικίας

Τα Παιδικά Μουσεία είναι μια ειδική κατηγορία μουσείων που εμφανίστηκε στην αυγή του 20ού αιώνα. Δημιουργήθηκαν με σκοπό να προσφέρουν στα παιδιά ένα εκθεσιακό περιβάλλον που να διευκολύνει τη μάθηση και να τα υποστηρίζει στην προσωπική και κοινωνική ανάπτυξή τους. Το πρώτο παιδικό μουσείο διαμορφώθηκε το 1899 ως παράρτημα του Ινστιτούτου Τεχνών και Επιστημών στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης και αποτελεί έκφανση μιας ευρύτερης τάσης του 19^{ου} αιώνα να διαχωρίσει το παιδί από την κοινωνική ζωή των ενηλίκων, απαγορεύοντας την παιδική εργασία, θεσπίζοντας την υποχρεωτική εκπαίδευση και δημιουργώντας θεσμούς που αναγνωρίζουν το παιδί ως ξεχωριστή οντότητα με ιδιαίτερες ανάγκες και δυνατότητες και όχι ως μικρογραφία ενηλίκου. Την ίδια περίπου εποχή εμφανίστηκαν οι παιδικές χαρές (1877) και οι παιδικές βιβλιοθήκες (1895).

Τα Παιδικά Μουσεία στην υπεραιωνόβια ιστορία τους υπήρξαν εργαστήρια εφαρμογής καινοτομιών στην εκπαίδευση μέσω της πράξης, ενώ σταδιακά και καθώς οι πόλεις γίνονταν όλο και πιο φιλόξενες για την αυτόνομη κίνηση και δράση των παιδιών, πήραν τον χαρακτήρα μιας εσωτερικής πλατείας της πόλης, όπως επιτυχημένα προωθούσε η Ένωση Παιδικών Μουσείων στις ΗΠΑ πριν μερικά χρόνια στην ιστοσελίδα της, με στόχο την υποστήριξη της δημιουργικότητας και της δια βίου μάθησης. Μιας παιδικής χαράς για το μυαλό μας, όπως αντίστοιχα αναγράφει το Παιδικό Μουσείο του Χιούστον, όπου τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή και να εξοικειωθούν με τον κόσμο που τα περιβάλλει μέσα από το παιχνίδι και την ασφαλή κοινωνική συναναστροφή με συνομηλίκους και ενηλίκους. Σύμφωνα με τον τρέχοντα ορισμό της Ένωσης Παιδικών Μουσείων:

«Τα παιδικά μουσεία είναι μέρη όπου τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από το παιχνίδι και την εξερεύνηση σε περιβάλλοντα ειδικά σχεδιασμένα για αυτά. Σε έναν ολοένα και πιο περίπλοκο κόσμο, κάθε παιδί μπορεί να μάθει παίζοντας με τους ενήλικες που το φροντίζουν στο παιδικό μουσείο».

Η παγκόσμια διάδοσή τους και η συμμετοχή μερικών από αυτά σε έργα αστικής ανάπλασης, έχει οδηγήσει σε εκτενείς ανακαινίσεις ή ανέγερση εντυπωσιακών κτηρίων πολλών τετραγωνικών μέτρων,¹ δημιουργώντας νέα τοπόσημα της παιδικής ηλικίας στον αστικό ιστό. Σήμερα υπολογίζονται σε περίπου 400 παιδικά μουσεία σε όλο τον

¹ Σύμφωνα με την Ένωση Παιδικών Μουσείων, το 35% των μελών της αποτελούν τη ναυαρχίδα προγραμμάτων αστικής ανάπλασης, ενώ 62 μέλη της κάνουν εκστρατείες για τη χρηματοδότηση νέων, εντυπωσιακών εγκαταστάσεων ή την επέκταση των υπαρχόντων. (<http://childrensmuseums.org/childrens-museums/about-childrens-museums>, τελευταία επίσκεψη 18/6/2017). Σε αρκετές χώρες της Ασίας αντίστοιχα τα τελευταία χρόνια δημιουργούνται παιδικά μουσεία σε μεγάλου μεγέθους κτήρια, η ανέγερση των οποίων αποτέλεσε αντικείμενο διεθνών διαγωνισμών. Το γεγονός αυτό φανερώνει το υψηλό γόητρο που έχουν αποκτήσει ως ένα αποτελεσματικό μέσο, προκειμένου να προωθήσουν την εκσυγχρονισμένη εικόνα της χώρας και την πρόοδό της σε θέματα εκπαίδευσης και πολιτισμού (Καλεσοπούλου 2014).

κόσμο, αποτελώντας το πιο ραγδαία αναπτυσσόμενο είδος μουσείου και αποτυπώνοντας τις επικρατούσες εκπαιδευτικές αντιλήψεις, την επιθυμία για παιδοκεντρικό σχεδιασμό, αλλά και τον βαθμό ευμάρειας μιας κοινωνίας (Henry 1992, Καλεσοπούλου 2014).

Στα πρώτα 60 περίπου χρόνια της παρουσίας τους, τα Παιδικά Μουσεία δεν διέφεραν πολύ από τα υπόλοιπα μουσεία, παρά μόνο στο είδος των συλλογών που εξέθεταν, με επιλογές που άρμοζαν στα παιδικά ενδιαφέροντα, καθώς και στην προσαρμογή των εκθεσιακών μεθόδων στην κλίμακα και την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Προθήκες με συλλογές ζώων, παιχνιδιών, φορεσιές και άλλα ιστορικά αντικείμενα, και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εθνογραφικές συλλογές από διάφορα μέρη του κόσμου, έτσι ώστε η γνωριμία με άλλους πολιτισμούς να συμβάλλει στην κατανόηση, συμφιλίωση και σεβασμό του διαφορετικού, ήταν οι συνηθέστερες περιπτώσεις (LeBlanc 1999: 52).

Τα πράγματα άρχισαν να διαφοροποιούνται σημαντικά μετά τη δεκαετία του 1960. Το 1964 ο νέος διευθυντής του Παιδικού Μουσείου της Βοστώνης Michael Spock σχεδιάζει το πρώτο πραγματικά διαδραστικό έκθεμα στον κόσμο, βγάζοντας τα αντικείμενα από τις προθήκες και επιτρέποντας την ολόπλευρη συμμετοχή των παιδιών. Το έκθεμα με τίτλο “What’s inside?” παρουσίαζε το εσωτερικό καθημερινών αντικειμένων, όπως μια μπάλα του μπέιζμπολ, αποκαλύπτοντας την αθέατη πλευρά των πραγμάτων. Ένα από τα πιο δημοφιλή σημεία ήταν η δυνατότητα να εισχωρήσουν μέσα σε έναν ανακατασκευασμένο υπόνομο, ανακαλύπτοντας έτσι κάτι από την κρυφή και απαγορευμένη ζωή της πόλης (Doerfler 2013). Με αυτόν τον τρόπο εγκαινιάζεται μια δημοφιλής κατηγορία εκθεμάτων των Παιδικών Μουσείων, τα οποία εντάσσονται στην ευρύτερη και πολύ διαδεδομένη κατηγορία της παρουσίασης της καθημερινής ζωής: πρόκειται για εκθέματα που αναπαριστούν τμήματα του αστικού ιστού, όπως η γειτονιά με τα καταστήματά της, τα μέσα μαζικής μεταφοράς ή το λιμάνι μιας πόλης, ενώ άλλα προσεγγίζουν μέσα από την αναδημιουργία ιδιωτικών ή δημόσιων χώρων κοινωνικά ζητήματα της εποχής μας, όπως η πολυπολιτισμικότητα, οι διακρίσεις, ο καταναλωτισμός. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πλέον ο όρος ‘έκθεμα’ παύει να χαρακτηρίζει μόνο το μεμονωμένο αντικείμενο, αλλά αναφέρεται σε ένα θεματικό περιβάλλον με ιδιαίτερη σκηνογραφία, που λειτουργεί ως ολοκληρωμένο σύνολο μέσα στο οποίο το κοινό αναπτύσσει τις δράσεις του.

Με βάση τα εκθέματα των δημοφιλέστερων παιδικών μουσείων στις ΗΠΑ και ενδεικτικών παιδικών μουσείων στην Ευρώπη και την Ασία², θα στρέψουμε τον φακό μας στη συνέχεια του άρθρου σε αυτή την ειδική κατηγορία εκθεμάτων και θα επιχειρήσουμε μια σκιαγράφιση των θεματικών, των παιδαγωγικών σκοπών τους και των μεθόδων που αξιοποιούν, προκειμένου να εξοικειώσουν το παιδί με το αστικό τοπίο και με διαφορετικές όψεις της συλλογικής ζωής, επιχειρώντας στο τέλος την ανάδειξη της παιδαγωγικής οπτικής που πρεσβεύουν.

² Τα στοιχεία για τα δημοφιλέστερα μουσεία στις ΗΠΑ προήλθαν από την έρευνα του περιοδικού Child to 2002 στα 200 περίπου μέλη της Ένωσης Παιδικών Μουσείων (ACM) βάσει ερωτηματολογίου και αξιολόγησης των απαντήσεων από επιτροπή ειδικών. Αναδημοσίευση της έρευνας είναι διαθέσιμη ηλεκτρονικά στο <http://www.parents.com/fun/vacation/us-destinations/the-10-best-childrens-museums/?page=1>, τελευταία επίσκεψη 12/4/2017. Για τα παιδικά μουσεία στην Ευρώπη και την Ασία η συγγραφέας βασίστηκε στα στοιχεία βιβλιογραφικής και διαδικτυακής έρευνας που είχε διεξάγει το 2012 (Καλεσοπούλου 2014). Στη συνέχεια ο εντοπισμός των εκθεμάτων που σχετίζονται με την πόλη έγινε με επίσκεψη στις ιστοσελίδες των μουσείων.

‘Παίζουμε τους μεγάλους...’: εκθέματα που αναπαριστούν την καθημερινότητα της πόλης

Η Άννα προχωρεί με αποφασιστικά βήματα και κάθεται στο ταμείο του παντοπωλείου. Ο μπαμπάς της πλησιάζει για να πληρώσει τα ψώνια του. ‘Τι ψώνισες σήμερα μπαμπά;’, τον ρωτάει. ‘Εσύ δε θα με λες τώρα μπαμπά’, λέει στην κόρη του. ‘Είσαι άλλη τώρα, είσαι ταμίας’. Η Άννα περνάει τα ψώνια μπροστά από την ταμειακή μηχανή, προσποιούμενη ότι σκανάρει τον γραμμωκόδικά τους, πατάει τα κουμπιά της μηχανής και βάζει τα ψώνια στη σακούλα. ‘Περάστε και από τα φρούτα παρακαλώ’, του λέει όταν τελειώνουν. Ο μπαμπάς σταματάει πρώτα στο Κρεοπωλείο. Η Άννα του τυλίγει το κρέας που διάλεξε σε χαρτί περιτυλίγματος. ‘Θα μου δώσετε και ψωμί;’, της λέει. Πάνε στον φούρνο για λίγο, ύστερα επιστρέφει στο κρεοπωλείο όπου ξανατυλίγει το κρέας και πηγαίνει στο ταμείο. ‘Τώρα εσύ θα είσαι στο ταμείο’ λέει στον μπαμπά της. Παίρνει καλάθι και το γεμίζει με ψώνια από τα ράφια και το ψυγείο. ‘Κλείστε το ψυγείο, φεύγει το κρύο’, προτρέπει ο μπαμπάς-ταμίας τους πελάτες του σούπερ-μάρκετ. Η κόρη του πλησιάζει σε λίγο να πληρώσει. ‘Περιμένετε τη σειρά σας’, της λέει. ‘Η κυρία δεν έχει πληρώσει ακόμη’, της εξηγεί, καθώς εξυπηρετεί ένα άλλο παιδί. Η Άννα στη συνέχεια αδειάζει τα ψώνια στο ταμείο. Ο μπαμπάς τα βάζει σε τσάντα και της τα δίνει ζητώντας χρήματα. Η Άννα διαλέγει το κατάλληλο χαρτονόμισμα και του το δίνει. ‘Ναι, αυτό θέλω’, ανατροφοδοτεί ο μπαμπάς.³

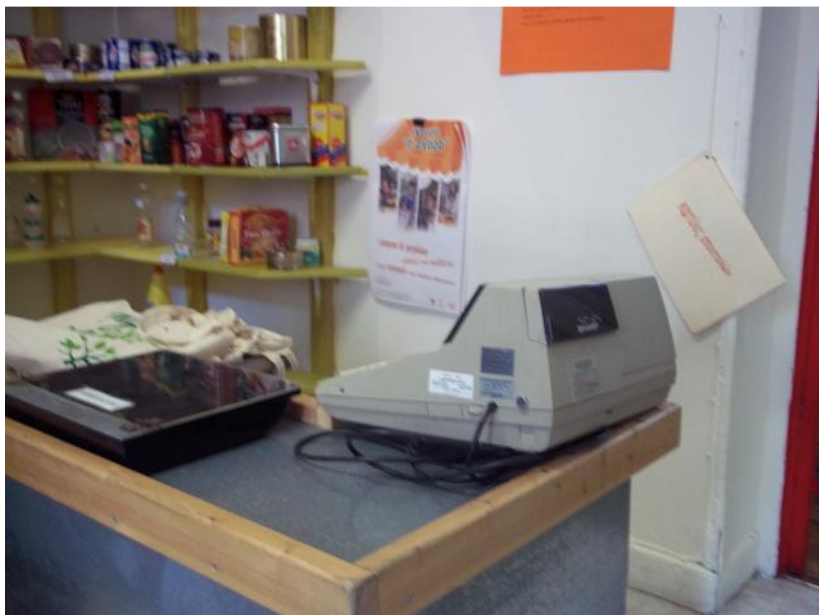
Μία από τις πρώτες κατηγορίες εκθεμάτων που αναπτύχθηκαν ήταν τα εκθέματα που αναπαριστούν την καθημερινή ζωή και τις κοινωνικές λειτουργίες της πόλης. Το σούπερ μάρκετ, το συνεργείο αυτοκινήτων, η τράπεζα, το ταχυδρομείο είναι μερικά από τα εκθέματα που επιδιώκουν να εξοικειώσουν τα παιδιά με τον κόσμο των ενηλίκων μέσα από το παιχνίδι ρόλων, δίνοντας πρόσβαση και εμπλεκοντάς τα ενεργητικά σε περιβάλλοντα, εξοπλισμό και εργασίες από τα οποία είναι συνήθως αποκλεισμένα ή έχουν τον ρόλο παρατηρητή. Τα εκθέματα αυτά αποτελούν ρεαλιστικά θεματικά περιβάλλοντα, που συχνά ενσωματώνουν απλουστευμένες εκδοχές του πραγματικού πλαισίου αναφοράς για λόγους ασφαλείας, αλλά και παιδαγωγικούς, προς αποφυγή της πληροφοριακής υπερφόρτωσης και με στόχο την αποτελεσματικότερη οργάνωση της αντιληπτικής εμπειρίας των παιδιών. Προχωρούν ένα βήμα πέρα από την απλή αναπαράσταση, δεδομένου ότι πρόκειται για ‘ζωντανά’ εκθέματα, εκθέματα δηλαδή που ολοκληρώνονται μόνο με τη συμμετοχή του κοινού, το οποίο γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του εκθέματος και το ζωντανεύει με την κίνηση και τη χρήση των επιμέρους στοιχείων του. Παρουσιάζονται είτε ως μεμονωμένοι χώροι, είτε, το συνηθέστερο, ως ένα δίκτυο χώρων που σχετίζονται μεταξύ τους, ωθώντας τα παιδιά να κατανοήσουν ότι η λειτουργία της πόλης βασίζεται σε ένα πλέγμα σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων. Έτσι συχνά δομούνται γύρω από ένα μεγάλο άνοιγμα σαν κεντρική πλατεία της πόλης ή συνδέονται μεταξύ τους με ένα δίκτυο δρόμων.⁴

Αρκετά από τα εκθέματα αυτά ενσωματώνουν τη χρήση χρηματικών συναλλαγών (στο πλαίσιο αγοραπωλησιών στα μαγαζιά ή εξυπηρέτησης από το ταμείο της τράπεζας, Εικόνα 1), τα τελευταία χρόνια όμως έχουν αναπτυχθεί εκθέματα που συνδέουν την υιοθέτηση των διαθέσιμων επαγγελματικών ρόλων με την εικονική αμοιβή για την άσκησή τους, προκειμένου να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά πώς η

³ Από σημειώσεις παρατήρησης της δραστηριοποίησης ενός πεντάχρονου κοριτσιού στο έκθεμα «Αγορά» του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου στο πλαίσιο έρευνας για την οργάνωση και χρήση των παιδοκεντρικών εκθεσιακών περιβαλλόντων (Καλεσοπούλου 2014).

⁴ Βλ. Καλεσοπούλου και Μουρατιάν 2011 για μια αναλυτική περιγραφή του σχεδιασμού και της αρχικής μορφής του εκθέματος «Αγορά» του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου, με επτά διαφορετικά μαγαζιά ανεπτυγμένα περιμετρικά στην εσωτερική αυλή του μουσειακού κτηρίου.

αμειβόμενη εργασία μάς δίνει τα απαραίτητα χρήματα για να μπορέσουμε να καλύψουμε τις καθημερινές βιοτικές μας ανάγκες στην πόλη. Σε μερικά μουσεία, όπως στο έκθεμα Kidtropolis του Παιδικού Μουσείου του Χιούστον, τα παιδιά μπορούν όχι μόνο να εργαστούν και να ψωνίσουν, αλλά και να ψηφίσουν για να εκλέξουν δήμαρχο και να συμμετάσχουν στο δημοτικό συμβούλιο, παίρνοντας αποφάσεις για ζητήματα που αφορούν στην καθημερινή λειτουργία της πόλης.

Εικόνα 1: Η θέση του ταμιά φωτογραφημένη από την πεντάχρονη Άννα στο έκθεμα ‘Αγορά’ του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου

Διαφορετική στοχοθεσία έχουν τα εκθέματα που αναπαριστούν τμήματα του αστικού ιστού όπως οι εργοταξιακοί χώροι και τα μέσα μεταφοράς. Εκεί η έμφαση δίνεται στη γνωριμία με το επάγγελμα, στο κατασκευαστικό παιχνίδι, αλλά και στο να γίνουν κατανοητές πλευρές της πόλης που μπορεί να είναι αθέατες. Για να γίνει περισσότερο σαφές το τελευταίο σημείο, θα αναφερθούμε στο ‘Έργο ΜΕΤΡΟ,’ ένα από τα εκθέματα με τα οποία εγκαινιάστηκε το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο το 1994 στο κτήριο της οδού Κυδαθηναίων στην Πλάκα. Το έκθεμα αποτελούσε αναπαράσταση ενός εργοταξιακού χώρου υπόγειας σήραγγας του Μετρό, που τότε κατασκευαζόταν στην Αθήνα (Εικόνα 2). Τα παιδιά άκουγαν στην τηλεόραση και μπορούσαν να δουν σε διάφορα σημεία της πόλης αποκλεισμένους χώρους και πινακίδες που ενημέρωναν για την κατασκευή του Μετρό, αλλά δεν μπορούσαν να έχουν βιωματική εμπειρία του τι ακριβώς γινόταν. Με στόχο λοιπόν να κατανοήσουν τι συνέβαινε κάτω από τα πόδια τους στην Αθήνα, δημιουργήθηκε ένα έκθεμα που καλούσε τα παιδιά να αναλάβουν βάρδια ως εργάτες ή μηχανικοί, δηλώνοντας τα στοιχεία τους στο φυλάκιο εισόδου. Στη συνέχεια μπορούσαν να πληροφορηθούν τους κανόνες ασφαλείας και να φορέσουν τον κατάλληλο εξοπλισμό πριν εισχωρήσουν στον κυρίως χώρο του εργοταξίου. Εκεί μπορούσαν να χειριστούν εργαλεία και κινητά κατασκευαστικά στοιχεία, όπως σωλήνες και καλώδια, που τα βοηθούσαν να προσποιηθούν ότι σκάβουν, συνδέουν ηλεκτρολογικές και άλλες εγκαταστάσεις και βιώνουν τη ζωή του εργοταξίου μέσα από αυτοσχέδια σενάρια. Υπήρχε επίσης εποπτικό υλικό (φωτογραφίες και αντικείμενα) για το τι μπορεί να συναντήσει κανείς κάτω από το έδαφος.

Εικόνα 2: Μέσα στη σήραγγα του εκθέματος 'Έργο Μετρό' του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου

Πέρα από πολλούς επιμέρους γνωστικούς στόχους που εξυπηρετούν οι προαναφερθείσες ομάδες εκθεμάτων και έχουν τη δυνατότητα να συνδεθούν με κάθε πεδίο του αναλυτικού προγράμματος, όπως την τεχνολογία των υλικών, τη λογικομαθηματική σκέψη μέσα από τις ταξινομήσεις και τις εκτιμήσεις μεγεθών και χωρητικότητας ή τη γεωγραφία μέσα από τη γνωριμία με τροφές από διάφορες χώρες του πλανήτη στο τμήμα της αγοράς, το κέντρο βάρους αναμφίβολα πέφτει σε στόχους κοινωνικής μάθησης. Η εύρυθμη συλλογική ζωή μέσα στην πόλη απαιτεί καλή επικοινωνία, συνεργασία, σωστές αποφάσεις για το κοινωνικό σύνολο, υπευθυνότητα για την εργασία που αναλαμβάνει ο καθένας. Έτσι η πόλη-προσομοίωση δίνει την ευκαιρία στα παιδιά όχι μόνο να εξοικειωθούν και να κατανοήσουν πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής στην πόλη, αλλά και να βιώσουν την αξία της συλλογικότητας.

Ο αντίλογος που θα μπορούσε να τεθεί είναι ότι πολλά από τα εκθέματα αυτά προσεγγίζουν σχετικά επιφανειακά τις πολύπλευρες διαστάσεις της κοινωνικής ζωής, προωθώντας έντονα τον καταναλωτισμό, χωρίς να υπεισέρχονται σε πιο σύνθετα ζητήματα που δημιουργεί η συνύπαρξη διαφορετικών ανθρώπων και πολιτισμών, οι κοινωνικές ανισότητες, η έννοια των εργασιακών δικαιωμάτων ή η ανάγκη για ενσυνείδητη δράση ενός δημοκρατικά σκεπτόμενου πολίτη. Προς τον σκοπό αυτό, εντοπίζονται προσπάθειες που προσπαθούν να ενσωματώσουν π.χ. το στοιχείο του σκεπτόμενου καταναλωτή σε εκθέματα σχετικά με αγοραπωλησίες. Μια τέτοια περίπτωση αποτέλεσε η έκθεση 'Πρόσεξε τι αγοράζεις' (Guck' mal was du kaufst) στο Παιδικό Μουσείο στο FEZ του Βερολίνου,⁵ η οποία περιόδευσε και σε άλλα μουσεία της Γερμανίας (2004-2009). Στόχος της ήταν η ευαισθητοποίηση σε θέματα προστασίας του καταναλωτή με εκθέματα και δραστηριότητες που έδιναν έμφαση στη διατροφή, τη διαφήμιση, τις ετικέτες και τη συσκευασία των προϊόντων, τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα και την αειφόρο ανάπτυξη, προσφέροντας ερεθίσματα και εκπαιδύοντας τα παιδιά στις επιλογές που κάνουν όταν αγοράζουν (Bundesverband Deutscher Kinder- und Jugendmuseen e.V 2005: 65).

⁵ Για περισσότερα στοιχεία βλ. ιστοσελίδα <https://alice-museum-fuer-kinder.fez-berlin.de/aktuelles/archiv/guck-mal-was-du-kaufst/> (τελευταία επίσκεψη 23/6/2017).

‘Πώς θα ήταν αν...’: εκθέματα που προωθούν τον κοινωνικό προβληματισμό και στοχεύουν στην κοινωνική συνοχή

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και με αυξανόμενη ένταση από το 2000 και εξής, εμφανίστηκαν εκθέματα που προσεγγίζουν το αστικό τοπίο με εντονότερο κοινωνιολογικό προβληματισμό. Ένα από τα πρώτα ήταν το έκθεμα ‘What if I couldn’t?’ του Παιδικού Μουσείου της Βοστώνης το 1976, που έδινε την ευκαιρία στα παιδιά να δοκιμάσουν να κινηθούν μέσα σε μια πόλη-προσομοίωση, με τη συνθήκη όμως ότι έχουν μια αναπηρία, όπως κινητικό πρόβλημα ή τύφλωση (Εικόνα 3). Ο στόχος τέτοιου είδους εκθεμάτων είναι να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά για την αξία της δημιουργίας μιας πόλης προσβάσιμης σε όλους.

Εικόνα 3: Το έκθεμα ‘What if I couldn’t?’ στο Παιδικό Μουσείο Eureka (Χάλιφαξ, Ενωμένο Βασίλειο), που βασίστηκε στο ομώνυμο έκθεμα του Παιδικού Μουσείου της Βοστώνης

Διαφορετικό προσανατολισμό έχουν τα εκθέματα που εστιάζουν σε θέματα διακρίσεων, όπως γίνονται εμφανή στο σχολείο ή στη γειτονιά. Το αστικό τοπίο στα παραπάνω εκθέματα γίνεται το θέατρο δράσης, προκειμένου να παρουσιαστούν και να συζητηθούν από τα παιδιά και τις οικογένειες τους ζητήματα που σχετίζονται με την αρμονική συμβίωση μέσα σε αυτό, προχωρώντας συχνά σε δραστηριότητες που ωθούν στην ανάληψη δράσης, όπως οφείλουν οι ενεργοί πολίτες.

Ένα υποδειγματικό και καινοτόμο έκθεμα είναι το ‘The Power of children: making a difference’ στο Παιδικό Μουσείο της Ινδιανάπολης, το οποίο παρουσιάζει τις ιστορίες τριών παιδιών που είχαν δυσκολία να παρακολουθήσουν το σχολείο: της Anna Frank, του James White που αποκλείστηκε από το σχολείο λόγω της ασθένειας του από Aids και αγωνίστηκε να επιστρέψει και της Ruby Bridges, μίας από τις πρώτες μαύρες μαθήτριες στο δημόσιο σχολικό σύστημα της Ορλεάνης το 1960. Οι επισκέπτες έχουν την ευκαιρία να εισχωρήσουν σε ανακατασκευές των χώρων όπου κινούνταν οι πρωταγωνιστές των ιστοριών και παράλληλα με τα εκτιθέμενα ιστορικά τεκμήρια να ακούσουν με τη μορφή μουσειακού θεάτρου την ιστορία των παιδιών από ηθοποιούς.

Όλοι είναι καθισμένοι στα θρανία της πρώτης τάξης του δημόσιου δημοτικού σχολείου William Frantz στη Νέα Ορλεάνη, όπως έμοιαζε τον Νοέμβριο του 1960. Η πόρτα ανοίγει και ένας ομοσπονδιακός αστυνομικός μπαίνει και τους συστήνεται. ‘Συγγνώμη που σας άφησα να περιμένετε. Έκανα έναν τελευταίο έλεγχο στην περιοχή, όπως συνήθιζα κάθε πρωί, εξέτασα τον περιβάλλοντα χώρο, σιγουρεύτηκα ότι όλα είναι εντάξει... αυτή είναι η δουλειά μου. Αφήστε με να σας εξηγήσω. Αν και σε πολλούς ανθρώπους δεν άρεσε, το 1960

ήμουν ένας από τους τέσσερις ομοσπονδιακούς αστυνομικούς που ορίστηκε να συνοδεύει τη Ruby Bridges σε αυτή την τάξη και αυτό ήταν σπουδαία νέα, γιατί η Ruby Bridges ήταν ένα από τα πρώτα μαύρα παιδιά που έκανε εγγραφή σε ένα σχολείο μόνο για λευκούς στη Νέα Ορλεάνη. Απόξω ένα αγριεμένο πλήθος γέμιζε τους δρόμους της πόλης, εκτοξεύοντας προσβολές και αναζητώντας την ευκαιρία να κάνουν κάτι βίαιο. Βλέπετε αυτό που φορώ στο μανίκι; Αυτό το περιβραχιόνιο έλεγε στους διαδηλωτές ότι είμαι ένας ομοσπονδιακός αστυνομικός, άμεσα συνδεδεμένος με την κυβέρνηση και τα δικαστήρια. Οπότε αν τα έβαζαν μαζί μου, τα έβαζαν με όλη την κυβέρνηση. Γιατί νομίζετε ότι αυτό ήταν σημαντικό; Τι πιστεύετε ότι θα ήταν πιο τρομακτικό, να πάει κανείς ενάντια σε ένα άτομο ή σε ολόκληρη την κυβέρνηση;⁶

Στην περίπτωση της Ρούμπι, όπως φαίνεται από το πιο πάνω απόσπασμα, ο ηθοποιός υποδυόταν έναν από τους αστυνομικούς που τη συνόδευαν καθημερινά στο σχολείο, για να την προστατεύσουν από οργισμένους διαδηλωτές, αναπαραστάσεις των οποίων σε φυσικό μέγεθος είχαν συναντήσει οι επισκέπτες, καθώς έμπαιναν στο ανακατασκευασμένο σχολείο. Η ερμηνεία του ηθοποιού συχνά περιλάμβανε ερωτήσεις στο κοινό για το πόσο εύκολο θα ήταν στην εξάχρονη Ρούμπι να ανταποκρίνεται στα σχολικά της καθήκοντα με αυτές τις συνθήκες (καθισμένη σε μια άδεια από άλλους μαθητές τάξη, αφού οι υπόλοιποι γονείς είχαν αποσύρει τα παιδιά τους, με ένα συνεχή θόρυβο από προσβολές και απειλές που ακούγονταν απέξω), αλλά και για τους λόγους που οδήγησαν τα πράγματα ως εκεί, τις κοινωνικές συνθήκες και τις πεποιθήσεις των ανθρώπων της εποχής, καθώς και τη στάση όσων συναναστρέφονταν άμεσα τη Ρούμπι. Η ερμηνεία τελειώνει με την προτροπή του ηθοποιού να σκεφτούν ότι μπορεί και στο μέλλον να χρειαστεί να αντισταθεί κάποιο θαρραλέο παιδί, ίσως και κάποιο από όσα τον παρακολουθούν, για να υπερασπιστεί αυτό που θεωρεί δίκαιο, να θυμίσει στους υπόλοιπους ότι πρέπει να χαιρόμαστε με τις διαφορές μας και να μην τις αφήνουμε να μας χωρίζουν. Αυτή η προτροπή για ενεργό δράση συνεχίζεται και σε ειδική ενότητα της έκθεσης ‘The Power of Children,’ στην οποία οι επισκέπτες παρακινούνται να αναλάβουν πρωτοβουλίες, όπως να προτείνουν την οικογένειά τους ως ανάδοχη για παιδιά που το έχουν ανάγκη, και να καταθέσουν τις ιδέες τους για το πώς οι ίδιοι μπορούν να δραστηριοποιηθούν προκειμένου να γίνει η πόλη και η κοινωνία τους καλύτερη.

Αντίστοιχα, στο Νεανικό Μουσείο στο Schöneberg του Βερολίνου δημιουργήθηκε το έκθεμα Villa Global με 14 ανακατασκευασμένα δωμάτια σπιτιών ανθρώπων διαφορετικών εθνικοτήτων που ζουν στη γειτονιά, ως απάντηση του μουσείου στα κρούσματα ρατσιστικής βίας που σημειώνονταν στην περιοχή και συμβολή στη διαπολιτισμική κατανόηση. Στα δωμάτια οι επισκέπτες μπορούν να ανακαλύψουν στοιχεία του βιογραφικού και των σκέψεων του ενοίκου, χωρίς απαραίτητα φολκλόρ στοιχεία από τον τόπο καταγωγής (<http://www.villaglobal.de/>).

Είναι προφανές ότι οι στόχοι κοινωνικής μάθησης που εξυπηρετούνται σε αυτή την κατηγορία εκθεμάτων, προωθούνται με λιγότερο ενεργητικό και περισσότερο αναστοχαστικό τρόπο, βάζοντας παιδιά και μεγάλους σε μια διαδικασία προβληματισμού για τις αντιλήψεις που έχουν σχετικά με το παρουσιαζόμενο θέμα και σε μια πορεία υποθέσεων για το πώς θα ήταν η κατάσταση, αν άλλαζαν οι συνθήκες ζωής στις πόλεις μας, οι νοοτροπίες των ανθρώπων, αλλά και η στάση του καθενός από εμάς. Με αυτό τον τρόπο η αναδημιουργία των δημόσιων και ιδιωτικών χώρων μέσα

⁶ Περιγραφή από τη βιντεοσκόπηση της ερμηνείας του εκθέματος, διαθέσιμη ηλεκτρονικά στο <https://www.youtube.com/watch?v=KNuhzTMILYY> (τελευταία πρόσβαση 23/6/2017).

στους οποίους λαμβάνει χώρα η δράση, υποβοηθάει τη διερεύνηση και τη δόμηση ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Άλλη λογική ακολουθεί η πρωτοβουλία των ασιατικών εκθεμάτων που διοργάνωσε η Ένωση Παιδικών Μουσείων στις ΗΠΑ, ακολουθώντας μια μακρά παράδοση διαπολιτισμικών εκθεμάτων. Αναπτύχθηκαν πέντε διαφορετικά θεματικά περιβάλλοντα που αναπαριστούν τμήματα της ζωής σε ασιατικές πόλεις, όπως η Σεούλ, το Τόκιο κ.ά., τα οποία περιοδεύουν από το 2015 στα παιδικά μουσεία της χώρας (<http://www.asiancultureexhibitseries.org/>). Ο στόχος της πρωτοβουλίας ήταν να προωθήσει τη γνωριμία με την ασιατική κουλτούρα, προκειμένου να συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή της πολυπολιτισμικής αμερικανικής κοινωνίας, επιλέγοντας όμως να εστιάσει στη γνωριμία με τις χώρες καταγωγής μέσα από παιχνίδι ρόλων σε ανακατασκευασμένα περιβάλλοντα, που αναπαριστούν όψεις των επιλεγμένων ασιατικών πόλεων (σπίτια, αγορά, εστιατόρια, γυμναστήριο κ.ά.). Έτσι η λογική της δραστηριοποίησης του κοινού μέσα σε αυτά τα εκθέματα προσομοιάζει σε αρκετά σημεία σε αυτά της προηγούμενης κατηγορίας, με τη διαφορά ότι τα παιδιά δρουν σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο καλούνται να προσοικειωθούν και να κατανοήσουν μέσα από συγκρίσεις και αναλογίες με τις καθημερινές εμπειρίες που έχουν από τη δική τους πόλη.

‘Η πόλη μέσα από τα δικά μου μάτια...’: εκθέματα που προωθούν την οπτική του παιδιού

Μια διαφορετική ομάδα εκθεμάτων που στοχεύουν σε κοινωνικά ζητήματα είναι τα εκθέματα που εστιάζουν στην ανάδειξη της οπτικής του παιδιού ως προς την πόλη και την ενδυνάμωσή του στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων του στον κοινωνικό χώρο. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν το ‘The Children’s Photography Show’ από το Duke Energy Children’s Museum στο Σινσινάτι, όπου τα παιδιά παρουσίασαν τις γειτονιές τους με φωτογραφίες που τράβηξαν τα ίδια και ‘Η πόλη των ισχυρών παιδιών’, μια έκθεση του 2010 του γερμανικού παιδικού μουσείου AHA-Erlebnis για τη ζωή των παιδιών στη Γερμανία, τα όνειρα και τις επιθυμίες τους για το μέλλον (Καλεσοπούλου 2014: 48, 50). Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι η τελευταία έκθεση σχεδιάστηκε με τη βοήθεια των Παιδιών-Ερευνητών, μιας επιτροπής πενήντα παιδιών ηλικίας 6-16 ετών, που διαθέτει το μουσείο ως συμβουλευτικό όργανο.

Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτέλεσε επίσης το πρόγραμμα προσέγγισης ‘Αντιγράφοντας την πόλη μου’, στο πλαίσιο του project ‘Χρωματιστή Διαδρομή’ που υλοποίησε το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο σε πλατείες και εξωτερικούς χώρους δέκα πόλεων της Ελλάδας το 1997. Το μουσείο ταξίδεψε μόνο με έντυπο εκπαιδευτικό υλικό, που προέτρεπε το κοινό να καταθέσει με δημιουργικό τρόπο την άποψή του για την πόλη που ζουν. Η κάθε πόλη λειτούργησε ως ένα ανοιχτό μουσείο με σημαντικότερο ‘έκθεμα’ τους ανθρώπους της, ενώ δημιουργήθηκε σταδιακά μια συνεχώς διευρυνόμενη συλλογή αντικειμένων, σκέψεων και φωτογραφιών, μέσω των οποίων τα παιδιά αποτύπωναν τον χαρακτήρα της πόλης τους και το δικό τους στίγμα σε αυτή, συνθέτοντας στο τέλος της διαδρομής μια περιοδική έκθεση, που παρουσίαζε την οπτική των παιδιών ως προς την πόλη τους (Καλεσοπούλου 1999: 72-73, Μουρατιάν 2002).

Η οπτική των παιδιών αναζητείται μερικές φορές και κατά τον σχεδιασμό των εκθεμάτων των Παιδικών Μουσείων, με τη βοήθεια ειδικών εκπαιδευτικών

προγραμμαμάτων που γίνονται, προκειμένου να συλλεχθεί η γνώμη τους ή με τη συγκρότηση επιτροπών με παιδιά από την τοπική κοινότητα, οι οποίες λειτουργούν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Για παράδειγμα το Fort Bend Children's Discovery Center, παράρτημα του Παιδικού Μουσείου Χιούστον, διαθέτει μια δεκατετραμελή παιδική επιτροπή, τα μέλη της οποίας επιλέγονται με βάση τις αιτήσεις που τα ίδια τα παιδιά καταθέτουν, με την προϋπόθεση να είναι 8-12 ετών, να ζουν στην περιοχή του μουσείου, να είναι πρόθυμα να μιλήσουν για τις ιδέες τους και να συνεργαστούν, να είναι διαθέσιμα να συμμετέχουν σε συνεδριάσεις τρεις φορές τον χρόνο για δύο συναπτά έτη που διαρκεί η θητεία τους και να λειτουργούν ως πρεσβευτές του μουσείου σε εκδηλώσεις της τοπικής κοινότητας. Η υποστήριξη των παιδιών είναι κυρίως σε θέματα σχεδιασμού και αξιολόγησης των εκθεμάτων, δεδομένου ότι και το μουσείο δεν έχει ολοκληρωθεί πλήρως.

Σε κάποια μουσεία τα παιδιά εμπλέκονται στην καθημερινή λειτουργία τους σε μηνιαία ή και εβδομαδιαία βάση. Π.χ. στο Discover Children's Story Center, στο Stratford του Λονδίνου, παιδιά της γειτονιάς του μουσείου, ηλικίας 5-11 ετών, που συμμετέχουν στο Children's Forum, συνεδριάζουν κάθε μήνα υποστηρίζοντας τη λειτουργία του μουσείου μέσα από τον σχεδιασμό δραστηριοτήτων, την αξιολόγηση εκθεμάτων, την ενημέρωση της ιστοσελίδας και των κοινωνικών δικτύων και τη βοήθεια στη διαχείριση του κέντρου κάποιες μέρες της εβδομάδας. Ανάλογα, το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο έχει εφαρμόσει κατά καιρούς τον θεσμό των παιδιών και εφήβων εθελοντών, που υποστηρίζουν τους επισκέπτες στην εξερεύνηση των εκθεμάτων, λειτουργούν ως βοηθοί στη διεξαγωγή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και συμμετέχουν σε ποικίλες μουσειακές εργασίες, όπως στη λειτουργία της βιβλιοθήκης ή στην υποδοχή. Με τους τρόπους αυτούς ενισχύεται η αυτοεκτίμηση των παιδιών και η ανάπτυξη υπευθυνότητας για τις εργασίες που αναλαμβάνουν, ενώ ταυτόχρονα καλλιεργούνται δεσμοί φιλίας και αφοσίωσης στο παιδικό μουσείο, έναν αστικό χώρο της σύγχρονης 'γεωγραφίας' της παιδικής ηλικίας πέρα από το σύνηθες δίπολο του σπιτιού-σχολείου, που επεκτείνει το αποτύπωμα των παιδιών στη ζωή της κοινότητας⁷. Η ανάμνηση της εμπλοκής και της προσφοράς τους τα συντροφεύει και στην ενήλικη ζωή τους, όπως φανερώνει το παρακάτω απόσπασμα με σχόλια ενός πρώην παιδιού-εθελοντή τη δεκαετία του 1990 στο Ελληνικό Παιδικό Μουσείο, τεκμηριώνοντας τη συμβολή που μπορεί να έχουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των συμμετεχόντων και στον επαγγελματικό τους προσανατολισμό:⁸

Μαρία: Παιδιά-εθελοντές δεν υπήρχαν πολλοί. Ήμουν εγώ, είχε έρθει η αδελφή μου, είχε έρθει και μια φίλη μου, είχαμε πάει έτσι δύο τρία παιδιά, τραβούσαμε ο ένας τον άλλο, και απλά βοηθούσαμε όπου μπορούσαμε ... Στο δημοτικό νομίζω ήμουν περισσότερο στο εκπαιδευτικό, δηλαδή ήμουν μέσα στα εκθέματα. Μεγαλώνοντας Γυμνάσιο-Λύκειο, θυμάμαι να βοηθάω ακόμη και στην αποθήκη ή στα τηλέφωνα, στο κομμάτι οργάνωσης των εθελοντών ...

⁷ Βλ. Chatterjee 2005 και Wang *et al.* 2012 για την έννοια της φιλίας ως εναλλακτικό τύπο σχέσης που μπορεί να αναπτυχθεί με έναν τόπο, πέρα από την έννοια της προσκόλλησης που έχει σχολιαστεί εκτενώς στη βιβλιογραφία. Η φιλία είναι μια διαδικασία αμοιβαίας επιλογής ανάμεσα σε δύο οντότητες που αντιλαμβάνονται η μία την άλλη ως ίσες. Κατ' επέκταση ο φιλικός προς τα παιδιά τόπος βασίζεται σε κοινά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες, αμοιβαία προσαρμογή και ανταπόκριση στις ανάγκες των δύο μερών, μοίρασμα της εξουσίας και αφοσίωση.

⁸ Το απόσπασμα προέρχεται από έρευνα της συγγραφέως το 2012 (Καλεσοπούλου 2014: 312-313). Η Μαρία είναι πλέον εξωτερική συνεργάτης του Μουσείου ως ερμηνεύτρια.

Ερευνήτρια: Πώς σε έκανε να νιώθεις αυτός ο ρόλος; Δηλαδή που πήγαινες στο μουσείο κι είχες τον ρόλο του εθελοντή που βοηθούσε στη λειτουργία;

Μαρία: Μεγάλη υπευθυνότητα. Μεγάλη, ήταν φοβερό, ένιωθα βασικά ότι ανήκω κάπου. ... πρώτη φορά ένιωθα σε ένα χώρο ότι αντιμετωπιζόμουν προς ίσο ... πιστεύω σαν ιδιοσυγκρασία, σαν φορέας, με διαμόρφωσε.

Η συμμετοχή των παιδιών στον σχεδιασμό των εκθεμάτων, στην καθημερινή λειτουργία και σε αποφάσεις που αφορούν στη διακυβέρνηση των παιδικών μουσείων μέσα από τον σχηματισμό παιδικών επιτροπών και την εθελοντική εργασία είναι μια πρακτική με ενδιαφέροντα παραδείγματα ήδη από τη δεκαετία του 1990, δεν είναι όμως ακόμη τόσο διαδεδομένη. Ακολουθώντας το πνεύμα της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, η δημιουργία παιδικών μουσείων όχι μόνο για τα παιδιά, αλλά με τα παιδιά, αναδύεται πλέον ως επιτακτικό αίτημα της εποχής, αποδίδοντας τους πίσω κάτι από όσα τους έχουμε στερήσει με το σύγχρονο αστικό περιβάλλον που έχουμε δομήσει, στο οποίο η αυτόνομη κίνηση και δράση τους είναι υπό σοβαρό περιορισμό. Μέσα από τη δική τους οπτική, τα παιδικά μουσεία μπορούν και πρέπει να περάσουν στη νέα εποχή, δημιουργώντας έναν δημόσιο αστικό χώρο, που αποδεικνύει έμπρακτα πώς μπορεί να είναι παιδοκεντρικός σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας του, συμβάλλοντας με την παρουσία του και τις πρακτικές του στο να γίνονται οι πόλεις μας πιο φιλικές για τα παιδιά.

Αναδυόμενες παιδαγωγικές προσεγγίσεις

Έχοντας σκιαγραφήσει τα διαφορετικά εκθεσιακά περιβάλλοντα που απαντώνται παγκοσμίως στα παιδικά μουσεία και σχετίζονται ποικιλοτρόπως με την πόλη, στο τελευταίο μέρος του άρθρου θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τις παιδαγωγικές τους προσεγγίσεις. Με βάση τις εκθεσιακές τεχνικές και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που ενσωματώνονται στα εκθέματα που παρουσιάστηκαν, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις μεγάλες κατηγορίες παιδαγωγικών προσεγγίσεων στον νεοαναδυόμενο τομέα της πολιτισμικής παιδαγωγικής, ενός τομέα που εξετάζει το πολιτισμικό περιβάλλον από παιδαγωγική σκοπιά, αναλύοντας τους τρόπους που η διδασκαλία και η μάθηση λαμβάνει χώρα σε ένα ευρύ φάσμα δημόσιων και ιδιωτικών χώρων, εξαρτώμενη από τη συνύφανση χωρικών και χρονικών σχέσεων και δίνοντας έμφαση στην αλληλεπίδραση με υλικούς παράγοντες (Ellsworth 2005, Watkins, Noble και Driscoll 2015).

Η πρώτη κατηγορία αξιοποιεί το αστικό τοπίο για την κατανόηση επαγγελματών και καθημερινών λειτουργιών της πόλης μέσα από το παιχνίδι ρόλων, προωθώντας την παιδαγωγική της πράξης και μια προσέγγιση που ενδυναμώνει το παιδί ενισχύοντας την ανάπτυξη των ικανοτήτων του (Vergeront 2002). Οι επισκέπτες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εκθέματος, προκειμένου αυτό να είναι σε πλήρη λειτουργία: τα παιδιά μέσα από τη συνεχή κίνησή τους, με χρήση όλου του σώματός τους και πολλούς λεπτούς χειρισμούς ενεργοποιούν τις προσφερόμενες δυνατότητες του πλαισιοθετημένου περιβάλλοντος⁹, ενώ οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με συνομιλήκους και ενήλικους αποτελούν ένα εξίσου σημαντικό μέσο στη διαδικασία δόμησης νοήματος γύρω από την εμπειρία τους (Downey, Krantz, και Skidmore 2010, Gallagher και Snow Dockser 1987, Jensen 1994, Shine και Acosta 2000, van Andel

⁹ Για τη σημασία της κίνησης στην κατανόηση του περιβάλλοντος βλ. Gibson 2002, Hackett 2014, 2016, Ingold 2008, 2010, Kytä 2006.

1990). Στο παιχνίδι που αναπτύσσουν, διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο και ιδιαίτερα στην περίπτωση των κατασκευαστικών δραστηριοτήτων, μπορούν να τροποποιήσουν το περιβάλλον σύμφωνα με τις επιθυμίες και τους στόχους που τα ίδια θέτουν, καθώς τα εκθέματα διαθέτουν έναν μεγάλο αριθμό κινητών, μη προσαρτημένων στοιχείων¹⁰. Τα εκθέματα αυτά παιδαγωγούν μέσω των αισθήσεων και βοηθούν τα παιδιά να αναπαράγουν και να υιοθετήσουν ενσώματα τις ισχύουσες πολιτιστικές πρακτικές. Και όλα αυτά σε ένα περιβάλλον ασφαλές, απαραίτητη προϋπόθεση για τη δραστηριοποίηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας, αλλά και με πολλές ευκαιρίες εξερεύνησης που έχουν ανάγκη τα παιδιά στη μέση παιδική ηλικία, ιδίως όταν τα εκθέματα διαθέτουν πολλούς μικρούς ανακατασκευασμένους χώρους στους οποίους μπορούν να εισχωρήσουν, αναπτύσσοντας το αίσθημα της ιδιωτικότητας (Chawla 1992, Korpela 2002).

Η άλλη κατηγορία εκθεμάτων αξιοποιεί το αστικό τοπίο ως θέατρο δράσης για την προσέγγιση κοινωνικών ζητημάτων μέσα από τρισδιάστατους αφηγηματικούς χώρους και συχνά με χρήση ηθοποιών σε ρόλο. Πρόκειται για μια παιδαγωγική του συναισθήματος, μια παιδαγωγική που στοχεύει στη συγκινησιακή φόρτιση και ενεργοποίηση του κριτικού αναστοχασμού ως προς το τι συμβαίνει γύρω μας (Witcomb 2015), συμβάλλοντας μέσα από την ενσυναίσθηση στην κατανόηση ότι το αστικό περιβάλλον είναι πρώτιστα ένα σύνθετο κοινωνικό περιβάλλον και ότι ο καθένας μας μπορεί να συνεισφέρει με τη στάση και τις πράξεις του στη διαμόρφωση μιας πόλης ανοιχτής και φιλικής προς όλους. Η δράση στην κατηγορία αυτή συνήθως δεν περιλαμβάνει έντονη χρήση του σώματος. Η ενσώματη εμπειρία νοείται ως εμβύθιση σε ένα άλλο περιβάλλον, στο οποίο είμαστε περισσότερο θεατές και στοχαστές, παρά πρωταγωνιστές. Η ενεργητική συμμετοχή μετουσιώνεται σε προτροπή για ανάδυση και δραστηριοποίηση του ενεργού πολίτη. Αξιοποιώντας τις αρχές της μετασχηματίζουσας μάθησης, τα εκθέματα αυτά καλούν παιδιά και γονείς να μουν στη θέση του άλλου, όχι για να μιμηθούν, αλλά για να συναισθανθούν τις συνθήκες ζωής μέσα από τη δική του οπτική. Με τον τρόπο αυτό, το μουσείο αποκτά τη δυναμική που απαιτείται για να λειτουργήσει ως φορέας κοινωνικής αλλαγής.

Τέλος, η τρίτη προσέγγιση αντιμετωπίζει το παιδί ως δημιουργό και συνδιαμορφωτή της κοινωνικής του εμπειρίας. Τα παιδιά καλούνται να αποτυπώσουν την άποψή τους για τις γειτονιές τους, τις πόλεις τους ή για σημαντικά ζητήματα της τοπικής ή ευρύτερης κοινότητας, παράγοντας το περιεχόμενο που θα απαρτίσει το έκθεμα. Σε ορισμένα μουσεία η διαδικασία συμμετοχής ή συνδιαμόρφωσης είναι περισσότερη συστηματική και θεσμοθετημένη μέσα από παιδικές επιτροπές που λειτουργούν ως συμβουλευτικά όργανα για τον τρόπο λειτουργίας του μουσείου και για τον σχεδιασμό των εκθεμάτων. Η ανάδειξη της παιδικής οπτικής σχετίζεται με διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής, από το τελείως χειραγωγούμενο από τους ενήλικους στάδιο της απλής συλλογής πληροφοριών έως τη γνήσια συμμετοχή των παιδιών σε έργα που δημιουργούνται με δική τους πρωτοβουλία και περιλαμβάνουν μοίρασμα των αποφάσεων με τους ενήλικους (Chawla και Heft 2002, Francis και Lorenzo 2002, Hart 1992: 8-14). Η επικοινωνιακή, εκπαιδευτική διαδικασία που εφαρμόζεται βασίζεται σε τεχνικές ενεργητικής ακρόασης και πολλαπλές μεθόδους αποτύπωσης, όπως η ζωγραφική, η φωτογράφιση, η χαρτογράφηση, τις οποίες μπορούν τα παιδιά διαφορετικών ηλικιών να χειριστούν αυτόνομα, προκειμένου τα παραγόμενα προϊόντα

¹⁰ Για τη σημασία των κινητών στοιχείων σε περιβάλλοντα παιχνιδιού του παιδιού βλ. Moore et al. 1979, Μπότσογλου 2010.

να αξιοποιηθούν κατόπιν για την εκμείευση πληροφοριών. Οι επικοινωνιακές δεξιότητες που απαιτούνται για το κτίσιμο της αίσθησης της ομάδας, τη συνεργασία, τη διαβούλευση και την ανάπτυξη επιχειρημάτων, καθιστούν αυτές τις δράσεις σημαντικά εργαλεία προσωπικής και κοινωνικής ανάπτυξης και συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών, με την προϋπόθεση ότι υπάρχει ειλικρίνεια πίσω από τις προθέσεις των μεγάλων, υπό την έννοια ότι αυτά που εντοπίζουν και αναδεικνύουν με την εργασία και τις διευκρινίσεις τους τα παιδιά, λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και μπορούν να επηρεάσουν πραγματικά το τελικό αποτέλεσμα.

Καλλιεργώντας μια σχέση αγάπης

Τα παιδικά μουσεία αποτελούν ένα θεσμό της ύστερης νεωτερικότητας που επέφερε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που προσεγγίζουμε τα παιδιά, προσκαλώντας τα για παιχνίδι και ενεργητική μάθηση από κοινού με τους ενήλικες και άροντας κάποιους από τους περιορισμούς που υφίστανται στον κόσμο των μεγάλων. Παρά την αποδοχή και την εκτίμηση της προσφοράς τους, που επιβεβαιώνεται και από την παγκόσμια διάδοσή τους, είναι σημαντικό να συστηματοποιηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό το αποτύπωμα των ίδιων των παιδιών στα παιδικά μουσεία. Το άρθρο παρουσίασε μια σειρά από κλιμακούμενες προσπάθειες να ενισχυθεί η συμμετοχή των παιδιών σε προσομοιωμένα αστικά περιβάλλοντα και να αναδειχθεί η ματιά και η δυνατότητά τους να φέρουν την αλλαγή στις κοινωνίες στις οποίες ζουν. Κομβικό στοιχείο στις παιδαγωγικές στρατηγικές που παρουσιάστηκαν αποτελεί η ενίσχυση της ικανότητας των παιδιών να διαχειρίζονται αποτελεσματικά το περιβάλλον τους, δίνοντας έμφαση σε εκθεσιακές τεχνικές περισσότερο ανοιχτές και ευέλικτες στην τροποποίηση ανάλογα με τη δική τους οπτική. Η ρευστότητα στον σχεδιασμό επιτρέπει την ανάδυση διαφορετικών σεναρίων δράσης, αλληλεπιδράσεων και νοημάτων, επιτρέποντας την άμεση ανατροφοδότηση και ανταπόκριση των στοιχείων του εκθέματος στις προθέσεις των παιδιών, ενώ στα περισσότερο αναστοχαστικά περιβάλλοντα που εξετάσαμε, το στοίχημα έγκειται στις συνδέσεις της βιωμένης εμπειρίας με δυνατότητες δράσης στο πραγματικό αστικό περιβάλλον. Μία τέτοια δυνατότητα αυθεντικής ενεργοποίησης των παιδιών είναι μέσω της συμμετοχής τους στον σχεδιασμό, τη λειτουργία και την αξιολόγηση των εκθεμάτων, μια δυνατότητα που έχει τη δυναμική να μετασχηματίζει τη σχέση των παιδιών με τα παιδοκεντρικά μουσεία. Ένα μουσείο σχεδιασμένο με τα παιδιά, που επιτρέπει την ενεργό συμμετοχή τους στην καθημερινή λειτουργία του, δημιουργεί μια βαθιά σχέση αγάπης και αφοσίωσης, καθώς νιώθουν ότι μαζί τους μοιράζεται και δεν διαχωρίζει, ενώ βοηθάει τόσο τα ίδια όσο και την κοινωνία να αναπτυχθούν, διασφαλίζοντας μια περισσότερο ορατή και ισότιμη θέση των παιδιών στο σημερινό αστικό τοπίο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Gibson, J. (2002). *Η οικολογική προσέγγιση στην οπτική αντίληψη*. Μτφρ. Α. Γολέμη, Μ. Πουρκός. Αθήνα: Gutenberg.

Καλεσοπούλου, Δ. (2014). *Μουσειακοί χώροι για παιδιά: οργάνωση και χρήση του εκθεσιακού περιβάλλοντος*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Καλεσοπούλου, Δ. (1999). Ανοιχτός Διάλογος με την κοινότητα: Μια ελληνική πρόταση στα προγράμματα προσέγγισης. Στο *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73: 69-74.

Καλεσοπούλου, Δ. και Μουρατιάν, Ζ. (2011). Τα Παιδικά Μουσεία και η συμβολή τους στην εκπαίδευση του παιδιού. Η περίπτωση του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου. Στο Δ. Καλεσοπούλου (επιμ.), *Παιδί και Εκπαίδευση στο Μουσείο: θεωρητικές αφηρηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές*, σ. 45-73. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μουρατιάν, Ζ. (2002). Μια ξεχωριστή διαδρομή σε εννέα πόλεις της Ελλάδας: Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα 'Αντιγράφοντας την πόλη μου'. Στα Πρακτικά του συνεδρίου *Θεσσαλονίκη: Σταυροδρόμι Ιδεών και Ανθρώπων*, 94-101. Αθήνα: ICOM-Ελληνικό Τμήμα, ICMAH.

Μπότσογλου, Κ. (2010). *Υπαίθριοι χώροι παιχνιδιού και παιδί. Ποιότητα, ασφάλεια, παιδαγωγικέςεφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση

Bundesverband Deutscher Kinder- und Jugendmuseen e.V. (2005). *Die Bunten Seiten der Kinder- und Jugendmuseen mit 1000 nützlichen informationen*. Νυρεμβέργη: Bundesverband Deutscher Kinder- und Jugendmuseen e.V.

Chatterjee, S. (2005). Children's Friendship with Place: A Conceptual Inquiry. Στο *Children, Youth and Environments* 15(1): 1-26.

Chawla, L. (1992). Childhood place attachments. Στο I. Altman και S. Low (επιμ.), *Place attachment*, σ. 63-86. Νέα Υόρκη: Plenum Press.

Chawla, L. και Heft, H. (2002). Children's competence and the ecology of communities: a functional approach to the evaluation of participation. Στο *Journal of Environmental Psychology* 22: 201-216.

Doerfler, Andrew. (2013, 8 Ιουνίου). Five favorite exhibits. *Globe correspondent*. Διαθέσιμο στο: <https://www.bostonglobe.com/lifestyle/2013/06/08/favorite-exhibits/Q6iVfa31rNfHin7wFN1geJ/story.html>. (Ανακτήθηκε: 19/6/2017).

Downey, S, Krantz, A., και Skidmore, E. (2010). The parental role in children's museums. Στο *Museums and Social Issues* 5(1): 15-34.

Ellsworth, E. (2005). *Places of learning: media, architecture, pedagogy*. Νέα Υόρκη: Routledge.

Francis, M. και Lorenzo, R. (2002). Seven Realms of Children's Participation: a critical review. Στο *Journal of Environmental Psychology* 22: 157-169.

Gallagher, J. M. και Snow Dockser, L. (1987). Parent-Child Interaction in a Museum for Preschool Children. Στο *Children's Environment Quarterly* 4(1): 41-45.

Hackett A. (2016). Young Children as Wayfarers: Learning about Place by Moving Through It. Στο *Children & Society* 30: 169-179.

Hackett A. (2014). Zigging and Zooming all over the place: young children's meaning making and moving in the museum. Στο *Journal of Early Childhood Literacy* 14: 5-27.

Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, Innocenti Essays No. 4. Φλωρεντία: UNICEF International Child Development Centre Spedale degli Innocenti. Διαθέσιμο στο: <http://www.unicef-irc.org/publications/100> (Ανακτήθηκε: 12/3/2012).

Henry, R. (1992). What the 1989 National Museum Survey Says About Children's Museums. Στο *Hand to Hand* 6(2): 4-5.

- Ingold, T. (2008). Bindings against boundaries: entanglement of life in an open world. Στο *Environment and Planning* 40: 1796-1810.
- Ingold, T. (2010). *Bringing Things to Life: creative entanglements in a world of materials*. Μάντσεστερ: ERSC National Centre for Research Methods.
- Jensen, N. (1994). Children's Perceptions of Their Museum Experiences: A Contextual Perspective. Στο *Children's Environments* 11(4): 55-90.
- Korpela, K. (2002). Children's Environment. Στο R. B. Bechtel και A. Churchman (επιμ.), *Handbook of Environmental Psychology*, σ. 363-373. Νέα Υόρκη: John Wiley and Sons.
- Kyttä, M. (2006). Environmental Child-Friendliness in the Light of the Bullerby Model. Στο C. Spencer και M. Blades (επιμ.) *Children and Their Environments – Learning, Using and Designing Spaces*, σ. 141-158. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- LeBlanc, S. (1999). The Slender Golden Thread, 100 Years Strong. Στο *Museum News* 78(6): 49-55, 63.
- Moore, G. T., Lane, C.G., Hill, A.B., Cohen, U., και McGinty, T. (1979). *Recommendations for Child Play Areas*. Μίλγουόκι: University of Wisconsin, Center for Architecture and Urban Planning Research.
- van Andel, J. (1990). Places Children Like, Dislike, and Fear. Στο *Children, Youth and Environments* 7(4): 24-31.
- Vergeront, J. (2002). Shaping Spaces for Learners and Learning. Στο *Journal of Museum Education* 27(1): 8-13.
- Wang, F., Liu, J., Pan, B., Zhao, L. Zhang, M. (2012). Stuck between the historic and modern China: A case study of children's space in a hutong community. Στο *Journal of Environmental Psychology* 32: 59-68.
- Watkins, M., Noble, G. και Driscoll, C. (επιμ.) (2015). *Cultural pedagogies and human conduct*. Όξον-Νέα Υόρκη: Routledge.
- Witcomb, A. (2015). Toward a Pedagogy of Feeling: Understanding How Museums Create a Space for Cross-Cultural Encounters. Στο A. Witcomb και K. Message (επιμ.) *Museum Theory* (Vol. 1) του *The International Handbook of Museum Studies*, S. MacDonald και R. Rees-Leahy (επιμ.) σ. 321-344. Μάλντεν/Οξφόρδη: Wiley Blackwell.

Πηγές Εικόνων

Εικόνα 1: Αρχείο Δ. Καλεσοπούλου.

Εικόνα 2: Φωτογραφικό αρχείο Ελληνικού Παιδικού Μουσείου.

Εικόνα 3: Αρχείο Δ. Καλεσοπούλου.